

Michał Iżykowski

Przesłanki zabezpieczenia powództwa

Palestra 29/11(335), 16-25

1985

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MICHAŁ IŻYKOWSKI

PRZESŁANKI ZABEZPIECZENIA POWÓDZTWA

Dokonanie zabezpieczenia roszczenia dochodzonego w procesie cywilnym zależy od spełnienia określonych warunków. Znajdują wówczas zastosowanie nie tylko ogólne przesłanki procesowe, ale i szczególne przepisy, które warunkują dopuszczalność i skuteczność postępowania zabezpieczającego.

I. Uwagi ogólne

Zabezpieczenie powództwa jest instytucją procesową, która w praktyce adwokackiej może oddać niekiedy nieocenione usługi. Pozwala ona bowiem na uzyskanie ochrony prawnej już wówczas, gdy z jednej strony zgłoszone roszczenie procesowe jest dopiero przedmiotem badania przez sąd, a z drugiej, gdy zastosowanie określonych nakazów lub zakazów wobec pozwanego jest nieodzowne dla zapewnienia pełnej skuteczności przyszłego wyroku. Właściwy dobór przesłanek zabezpieczenia powództwa nie jest dla ustawodawcy rzeczą prostą, ponieważ dokonanie zabezpieczenia oznacza przymusowe wkroczenie w sferę uprawnień dłużnika, i to najczęściej przed wydaniem orzeczenia co do meritum sprawy. Z jednej więc strony należy uwzględniać interes osoby, przeciwko której wydaje się zarządzenie tymczasowe, aby nie narażać jej bez dostatecznej potrzeby na znoszenie środków przymusu i ograniczenie praw, gdy nie ma jeszcze pewności, czy roszczenie wierzyciela jest uzasadnione. Z drugiej zaś strony należy mieć jednocześnie na uwadze interes osoby żądającej zabezpieczenia, która nie może czekać ze stosowaniem środków przymusu aż do chwili wydania prawomocnego orzeczenia w sprawie, bo od tego czasu dłużnik może podjąć takie działania, które zniweczą skuteczność przyszłej egzekucji.

Omawiany problem został rozwiązany w poszczególnych systemach prawnych w sposób niejednolity, aczkolwiek nie pozbawiony pewnych cech wspólnych. I tak np. w Anglii sędzia może wydać zarządzenie tymczasowe wtedy, gdy uzna to za słuszne lub dogodnie (*just or convenient*).¹ We Włoszech środki tymczasowej ochrony prawnej mogą być zastosowane, gdy istnieje konieczność zapewnienia wykonania orzeczenia w sprawie albo konieczność ochrony praw strony.² W Republice Federalnej Niemiec podstawą stosowania tzw. aresztu jest zagrożenie przyszłej egzekucji, a podstawą wydania innych orzeczeń o charakterze tymczasowym — obawa co do realizacji praw strony w razie zmiany istniejącego stanu rzeczy lub konieczność prowizorycznego uregulowania stosunków między stronami.³ W Austrii warunkiem wydania zarządzenia tymczasowego jest potrzeba utrzymania lub stworzenia stanu tymczasowości, aby zapobiec udaremnieniu lub utrudnieniu wykonania orzeczenia w sprawie.⁴

¹ J. J. Walker: *The English Legal System*, Londyn 1976, s. 271.

² M. Cappelletti, J. Perillo: *Civil procedure in Italy*, Haga 1965, s. 231.

³ A. Schönke, F. Baur: *Zwangsvollstreckungs-, Konkurs- und Vergleichsrecht*, Heidelberg-Karlsruhe 1978, s. 232; H. Thomas, H. Putzo: *Zivilprozessordnung mit Nebengesetzen*, Monachium 1968, s. 987.

⁴ F. Klein: *Der Zivilprozess Österreichs*, Aalen 1970, s. 581.

W Związku Radzieckim podstawą zabezpieczenia powództwa jest obawa, że niezastosowanie środków dozwolonych przez ustawę może utrudnić lub uniemożliwić wykonanie orzeczenia. Obawę tę łączy się przede wszystkim z groźbą ukrycia, zuzycia lub zniszczenia mienia do czasu wydania wyroku.⁵ W Czechosłowacji przewodniczący sądu może wydać zarządzenie tymczasowe, gdy jest to konieczne do prowizorycznego uregulowania stosunków między stronami albo gdy istnieje obawa, że wykonanie wyroku byłoby zagrożone.⁶ Podobne rozwiązanie przyjęto w nowej ustawie procesowej obowiązującej w Niemieckiej Republice Demokratycznej.⁷

Jak wynika z pobieżnego przeglądu warunków zabezpieczenia roszczenia w niektórych ustawodawstwach obcych, charakterystyczne jest przede wszystkim ścisłe powiązanie zabezpieczenia z kwestią wykonalności orzeczenia w sprawie. Obawa co do uniemożliwienia lub utrudnienia przyszłej egzekucji odgrywa w tej mierze rolę decydującą. Dalsza cecha wspólna — to liberalizacja podstaw zabezpieczenia, pozostawiająca organowi stosującemu prawo duże „luzy decyzyjne” przy ustalaniu niezbędności wydania zarządzenia tymczasowego. Jest to w pełni uzasadnione, jeśli się weźmie pod uwagę, że liczba możliwych sytuacji zagrażających wykonaniu orzeczenia merytorycznego czy wywołujących potrzebę wprowadzenia prowizorycznej regulacji jest nieograniczona i że wszelka kazuistyka, krępująca nadmiernie sąd przy wydawaniu stosownej decyzji, byłaby nie na miejscu.

Podobnie ma się rzecz, gdy chodzi o warunki zabezpieczenia określone przez polskiego ustawodawcę. Art. 730 § 1 k.p.c. stanowi, że sąd może wydać zarządzenie tymczasowe, jeżeli roszczenie może być dochodzone przed sądem powszechnym lub sądem polubownym, a ponadto jeżeli roszczenie jest wiarygodne i gdy występuje obawa, że brak zabezpieczenia mógłby pozbawić wierzyciela zaspokojenia. Wydanie zarządzenia tymczasowego jest dopuszczalne ponadto w innych wypadkach, gdy jest to konieczne do zabezpieczenia wykonalności orzeczenia w sprawie (art. 730 § 1 zdanie drugie k.p.c.).

W dotychczasowej literaturze przedmiotu na oznaczenie wyżej wymienionych, a także innych jeszcze okoliczności używa się zasadniczo dwóch pojęć: warunki dopuszczalności zabezpieczenia⁸ bądź przesłanki zabezpieczenia lub postępowania zabezpieczającego.⁹ Wydaje się, że najbardziej wskazane jest używanie drugiego określenia. Zabezpieczenia roszczenia dokonuje się bowiem, zgodnie z systematyką k.p.c., w ramach specjalnego postępowania zabezpieczającego, zaliczanego do grona postępowań pomocniczych. Warunki, jakim musi odpowiadać każde postępowanie cywilne, aby mogło być ono wszczęte, przeprowadzone zgodnie z prawem i zakończone trafnym rozstrzygnięciem, są w nauce procesu cywilnego określane właśnie mianem przesłanek. Należy przy tym podkreślić, że niezbędne jest odróżnianie przesłanek

⁵ N. A. Czeczina, D. M. Czeczot: *Graždanskij process*, Moskwa 1968, s. 151; *Kommentarij k GPK RSFSR*, Moskwa 1976 (praca zbiorowa pod red. R. F. Kallistratowej), s. 127.

⁶ F. Štajgr: *Občanske pravo procesni*, Praga 1968, s. 76.

⁷ H. Kellner, J. Göhring, H. Kietz: *Zivilprozessrecht — Grundriss*, Berlin 1977, s. 102.

⁸ Tak J. Korzonek: *Zabezpieczenie roszczeń w projekcie polskiego prawa egzekucyjnego*, *Przegląd Sądowy* 1932, s. 365; W. Broniewicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 287.

⁹ Tak W. Dbałowski: *Zabezpieczenie powództwa*, *Gazeta Sądowa Warszawska* 1932, nr 4, s. 44; M. Piekarski: *Postępowanie zabezpieczające*, *Skrypt CZSNPCrO*, Katowice 1965/66, s. 8; W. Berutowicz: *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1978, s. 368; E. Wengerek: *Pojęcie, przedmiot i przesłanki postępowania egzekucyjnego i zabezpieczającego (w:) Wstęp do systemu prawa procesowego cywilnego — Zbiór studiów pod red. J. Jodłowskiego*, Wrocław-Warszawa 1974, s. 367.

formalnych (okoliczności, od istnienia których uzależniona jest dopuszczalność rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy) od przesłanek merytorycznych (okoliczności warunkujących skuteczność postępowania i osiągnięcie zamierzonego celu).¹⁰

Przenosząc powyższą koncepcję na grunt postępowania zabezpieczającego, dochodzimy do wniosku, że pożądane jest nazwanie warunków, od których uzależniona jest dopuszczalność wszczęcia i prowadzenia postępowania zabezpieczającego zgodnie z obowiązującymi przepisami, przesłankami formalnymi zabezpieczenia powództwa. Można je też określić mianem podstaw dopuszczalności wydania zarządzenia tymczasowego, od istnienia których zależy przystąpienie sądu do merytorycznego rozpoznawania wniosku o zabezpieczenie. Ich brak powoduje z reguły odrzucenie złożonego wniosku, a jeżeli przeszkody natury procesowej powstały po wszczęciu postępowania zabezpieczającego, podlega ono umorzeniu bez rozpatrywania zasadności zgłoszonego żądania.

Okoliczności, które warunkują skuteczność postępowania zabezpieczającego i osiągnięcie zamierzonego celu w konkretnym wypadku, można natomiast określić mianem przesłanek merytorycznych zabezpieczenia powództwa. Są to podstawy zasadności wydanego zarządzenia tymczasowego, których istnienie jest niezbędne dla uwzględnienia wniosku o zabezpieczenie. W przeciwnym razie sąd zgłoszone żądanie wierzyciela oddali, jako bezzasadne. Zważyć przy tym należy, że o ile w procesie cywilnym trudno jest wymienić listę przesłanek merytorycznych, gdyż zależą one ściśle od rodzaju sprawy i okoliczności konkretnej sprawy, o tyle w wypadku postępowania zabezpieczającego jest to w pełni możliwe. Przepis art. 730 k.p.c. wymienia wszakże, w miarę dokładnie, okoliczności warunkujące skuteczność poszukiwanej ochrony prawnej i uzasadniające wydanie zarządzenia tymczasowego.

Są jednak sytuacje, kiedy zabezpieczenie roszczenia może nastąpić bez zachowania ogólnie obowiązujących wymagań. Dotyczy to przede wszystkim zabezpieczenia na podstawie nakazu zapłaty wydanego przez państwowe biuro notarialne w postępowaniu nakazowym. Zgodnie bowiem z dyspozycją art. 492 § 1 k.p.c. nakaz zapłaty ma moc zarządzenia tymczasowego, w związku z czym prowadzenie postępowania na zasadach określonych w art. 730 i nast. k.p.c. jest zbędne.¹¹ Drugi wyjątek wprowadziła ustawa z dnia 2.VIII.1926 r. o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji (tekst jedn.: Dz. U. z 1930 r. Nr 56, poz. 467). Zgodnie z art. 5 tej ustawy dopuszczalne jest zabezpieczenie roszczeń osoby uprawnionej niezależnie od zachowania wymagań przewidzianych w innych ustawach, w związku z czym warunki zabezpieczenia przewidziane w art. 730 i nast. k.p.c. nie znajdują wówczas zastosowania.

W obecnym stanie prawnym nie znajdujemy natomiast normy, która była dawniej wyrażona w art. 175 kodeksu zobowiązań. Przepis ten dopuszczał wydanie w procesie o ustalenie, kto jest wierzycielem, zarządzenia tymczasowego na żądanie każdej ze stron. Wystarczającą podstawą był sam fakt wszczęcia procesu.¹²

¹⁰ Szerzej na ten temat — por. Z. Resich: Przesłanki procesowe, Warszawa 1966, s. 13 i nast.

¹¹ S. Dalka: Ochrona sądowa roszczeń majątkowych w postępowaniu nakazowym i upominawczym, Gdańsk 1977, s. 244. Wskazanie sposobu zabezpieczenia powinno nastąpić przez wierzyciela we wniosku o nadanie klauzuli wykonalności, a wykonanie zabezpieczenia następuje na podstawie przepisów o wykonaniu zarządzeń tymczasowych — por. w tej kwestii J. Jodłowski: Czy na podstawie nakazu zapłaty wierzyciel może dokonać zabezpieczenia według swojego uznania, czy też sąd określa sposób i zakres tego zabezpieczenia?, Polski Proces Cywilny 1934, s. 695.

¹² M. Allerhand: Zabezpieczenie roszczenia pretendenta wierzytelności, Polski Proces Cywilny 1939, s. 257.

II. Przesłanki formalne (warunki dopuszczalności wydania zarządzenia tymczasowego)

Dokładne omawianie wszystkich przesłanek formalnych postępowania zabezpieczającego nie wydaje się być potrzebne, ponieważ — jak stwierdza się w piśmiennictwie — znajdują tu odpowiednie zastosowanie przesłanki głównego nurtu procesu, jak również podział na przesłanki dodatnie i ujemne, względne i bezwzględne.¹³ Dotyczy to jurysdykcji krajowej, zdolności sądowej i procesowej, pełnomocnictwa i składu organu wierzyciela będącego osobą prawną. Nie doznaje też zmian przesłanka wyłączenia sędziego (podlegającego wyłączeniu z mocy ustawy), niezłożenia kaucji aktorycznej, pozbawienia strony możliwości obrony praw oraz braku właściwości sądu rejonowego w sprawach należących do kompetencji sądu wojewódzkiego. Omówienia wymagają jedynie te przesłanki, przy istnieniu których występują odrębności w stosunku do uregulowań właściwych dla procesu, a także przesłanki dotyczące wyłącznie postępowania zabezpieczającego.

Dotyczy to przede wszystkim dopuszczalności drogi sądowej. Zgodnie z przepisem art. 730 § 1 k.p.c. sąd może wydać zarządzenie tymczasowe dla zabezpieczenia roszczenia tylko wtedy, gdy roszczenia tego można dochodzić przed sądem powszechnym lub sądem polubownym. Wynika z tego wnioszek, że zakresy drogi sądowej w postępowaniu rozpoznawczym i zabezpieczającym nie są identyczne. Powołany bowiem przepis uniemożliwia wydawanie zarządzeń tymczasowych w sprawach należących do właściwości sądów szczególnych. Dopuszczalne jest natomiast zabezpieczenie w trybie art. 730 i nast. k.p.c. roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym, i to nawet wtedy, gdy zapis na sąd polubowny przewiduje dokonanie zabezpieczenia przez ten właśnie podmiot.¹⁴

Szczególną, ujemną przesłanką procesową właściwą tylko dla postępowania zabezpieczającego jest niedopuszczalność dokonania zabezpieczenia roszczenia pieniężnego, gdy dłużnikiem jest państwowa jednostka organizacyjna. Możliwość prowadzenia postępowania zabezpieczającego jest w takiej sytuacji wyłączona z mocy ustawy (art. 749 k.p.c.), a jedyny tutaj wyjątek dotyczy dochodzenia renty należnej z tytułu odpowiedzialności za uszkodzenie ciała lub utratę żywiciela (ostatnie zdanie art. 753 § 2 k.p.c.). Jednakże gdy obok państwowej jednostki organizacyjnej pozwana została także inna osoba fizyczna lub prawna, możliwe jest orzeczenie zabezpieczenia względem tej tylko osoby.¹⁵ Należy zaznaczyć, że istnienie normy wyrażonej w art. 749 k.p.c. było w pełni zrozumiałe w chwili uchwalania kodeksu postępowania cywilnego. Obecnie jednak, skoro dopuszczono ogłoszenie przez przedsiębiorstwo państwowe stanu upadłości, omawiany przepis wydaje się być anachronizmem, zasługującym co najmniej na nowelizację.¹⁶

Mimo że postępowanie zabezpieczające pełni rolę pomocniczą i służebną wzglę-

¹³ Tak: Z. Resich: Przesłanki procesowe (...), jw., s. 74; E. Wengerek: Pojęcie, przedmiot (...), jw., s. 384.

¹⁴ N. Goldwa g: Zabezpieczenie roszczenia w postępowaniu przed sądem polubownym, Pal. 1936, nr 2—3, s. 192; K. Potrzebowski, W. Żywicki: Sądownictwo polubowne — Komentarz dla potrzeb praktyki, Warszawa 1961, s. 77.

¹⁵ Tak Sąd Najwyższy w orz. z dnia 22.X.1959 r. 4 CZ 123/59, NP 1960, nr 9, s. 1228, zaakceptowanym przez E. Wengerek w Przeglądzie Orzecznictwa (NP 1961, nr 8, s. 928) oraz przez W. Siedleckiego (PiP 1961, nr 7, s. 811).

¹⁶ Na przykład w ZSRR zakaz dokonywania zabezpieczenia roszczenia pieniężnego względem Skarbu Państwa lub przedsiębiorstw państwowych nie występuje, chociaż w praktyce przyjmuje się, że odpada wówczas obawa niezaspokojenia wierzyciela — por. Komentarz k GPK RSFSR (...), jw., s. 199.

dem postępowania w sprawie głównej, to jednak uprzednie zgłoszenie powództwa nie jest warunkiem dopuszczalności wydania zarządzenia tymczasowego. Zgodnie bowiem z przepisem art. 734 k.p.c. sąd może wydać takie postanowienie także przed wszczęciem postępowania w sprawie. Brak jest przy tym warunku, przewidzianego w dawnym k.p.c., aby występował wypadek zasługujący na szczególne uwzględnienie. Tak więc w sytuacji, gdy wniesienie pozwu wymagać będzie obszerniejszych przygotowań (np. zebrania dokumentów, ustalenia adresów świadków, dokładnego przemyślenia konstrukcji prawnej), dopuszczalne jest złożenie wniosku o zabezpieczenie jeszcze przed wszczęciem postępowania rozpoznawczego.¹⁷ Sąd wyznacza wówczas termin do wytoczenia powództwa, nie dłuższy niż dwa tygodnie. Nie dotyczy to zabezpieczenia roszczeń związanych z ustaleniem ojcostwa (art. 754 k.p.c.), gdzie termin do wytoczenia powództwa wynosi trzy miesiące, licząc od dnia urodzenia się dziecka.

Jeśli chodzi o przesłankę właściwości sądu, to zarządzenie tymczasowe wydaje sąd, do którego właściwości należy rozpoznanie sprawy w pierwszej instancji. Rozpoznanie wniosku zgłoszonego w toku sprawy należy do tego sądu, w którym sprawa się toczy (art. 735 k.p.c.). Gdy wniosek o zabezpieczenie zgłoszono w trakcie postępowania rewizyjnego, właściwym będzie sąd rewizyjny, chyba że akta sprawy znajdują się jeszcze w sądzie pierwszej instancji. Natomiast gdy sąd wojewódzki rozpoznaje zażalenie w kwestii wpadkowej, właściwym w dalszym ciągu pozostaje sąd rejonowy, ponieważ sprawa toczy się ciągle przed tym właśnie sądem. Jeżeli jednak wbrew temu sąd wojewódzki wyda zarządzenie tymczasowe, zachowuje ono moc prawną ze względu na przepis art. 200 § 3 k.p.c. i przyjmowaną wykładnię przepisu art. 369 pkt 6 k.p.c.¹⁸ Powyższe uwagi nie dotyczą sytuacji, gdy sądem II instancji jest Sąd Najwyższy, co wynika z wyraźnego brzmienia przepisu art. 735 k.p.c.; do wydania zarządzenia tymczasowego właściwy jest wówczas tylko sąd pierwszej instancji, i to nawet wtedy, gdy sprawa toczy się przed Sądem Najwyższym na skutek wniesienia rewizji nadzwyczajnej. Dodać tu można, że wskutek występowania w niektórych sytuacjach właściwości przemiennej dwóch lub więcej sądów możliwe są sytuacje, gdy zarządzenie tymczasowe przed wydaniem powództwa wydał jeden sąd, a sprawę wszczęto w sądzie właściwym przemiennie.

Co się tyczy składu, w jakim sąd wydaje zarządzenie tymczasowe, to przepis art. 736 k.p.c. stanowi, że w sprawach, które są rozpoznawane w składzie trzyosobowym, przewodniczący może w wypadku nie cierpiącym zwłoki sam wydać zarządzenie tymczasowe. Z przepisu powyższego wynika *a contrario*, że skład sądu rozpoznającego wniosek o zabezpieczenie powinien być co do zasady identyczny ze składem sądu rozpoznającego dochodzone roszczenie. Zważyć jednak należy, że ze względu na art. 47 § 2 k.p.c. — stanowiący, że wszelkie postanowienia poza rozprawą wydaje przewodniczący bez udziału ławników (w sądzie pierwszej instancji) — praktyczne znaczenie przepisu art. 736 k.p.c. ogranicza się tylko do sytuacji, gdy zarządzenie tymczasowe wydaje sąd wojewódzki działający jako sąd drugiej instancji. Oznacza to, że przepis ten wprowadza wyjątek od zasady, iż sąd rewizyjny rozpoznaje sprawę w składzie trzech sędziów zawodowych także wów-

¹⁷ Należy mieć na uwadze, że zgodnie z rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 26.VII.1982 r. w sprawie określania wysokości wpisów w sprawach cywilnych (Dz. U. Nr 26, poz. 188) nie pobiera się wpisu od wniosku o dokonanie zabezpieczenia zgłoszonego w pozwie lub w toku procesu. W innych wypadkach wpis wynosi piątą część wpisu stosunkowego (por. § 52 ust. 1 i 2).

¹⁸ Tak Sąd Najwyższy w orz. z dnia 20.VII.1972 r. II CZ 129/72 (OSNCP 1973, poz. 77). zaakceptowanym przez E. Wengerka w Przeglądzie Orzecznictwa (NP 1974, nr 7-8, s. 1061).

czas, gdy przepis ustawy dopuszcza rozpoznanie środka odwoławczego na posiedzeniu niejawnym (art. 47 § 4 k.p.c.).

W doktrynie przyjmuje się, że przewodniczący sądu może wydać w omawiany sposób wyłącznie orzeczenie zezwalające na zabezpieczenie. Jeżeli wniosek wierzyciela nie zasługuje na uwzględnienie, postanowienie o oddaleniu żądania zabezpieczenia powinien wydać sąd w pełnym składzie i na rozprawie.¹⁹ Nadmienić warto, że w omawianym przepisie nie znajdujemy warunku dawniej obowiązującego (art. 841 § 4 dawnego k.p.c.), aby przewodniczący przedstawiał wydane przez siebie zarządzenie tymczasowe do zatwierdzenia przez sąd w pełnym składzie.²⁰

Dawny kodeks postępowania cywilnego przewidywał specyficzną przesłankę dopuszczalności wydania zarządzenia tymczasowego, a było nią nadawanie się zabezpieczanego roszczenia do egzekucji sądowej (art. 837). W obecnym stanie prawnym brak jest podobnego ograniczenia, w związku z czym możliwe jest zabezpieczanie wszelkiego rodzaju powództw, w tym także o ustalenie i o ukształtowanie. Niektóre przepisy szczególne wyraźnie to zresztą przewidują. Na przykład art. 843 § 4 k.p.c. mówi o zabezpieczeniu powództw przeciwegzekucyjnych, art. 1028 § 4 k.p.c. mówi o zabezpieczeniu powództwa o ustalenie, iż nie istnieje prawo objęte planem podziału sumy uzyskanej z egzekucji, art. 16 Prawa lokalowego dopuszcza zawieszenie egzekucji administracyjnej jako formę zabezpieczenia powództwa o ustalenie, iż należność z tytułu czynszu nie istnieje. Również w orzecznictwie oraz w doktrynie dopuszczalność zabezpieczenia powództw o ustalenie i o ukształtowanie nie budzi zastrzeżeń.²¹

Na zakończenie omawiania problematyki przesłanek formalnych zabezpieczenia powództwa wspomnieć jeszcze należy, że sporna niegdyś kwestia dopuszczalności wydania zarządzenia tymczasowego w okresie zawieszenia postępowania w sprawie przestała już budzić kontrowersje. Zgodnie bowiem z przepisem art. 179 § 3 k.p.c. zakaz dokonywania przez sąd wszelkich czynności podczas zawieszenia postępowania nie dotyczy podjęcia tego postępowania oraz zabezpieczenia powództwa lub dowodu.²²

III. Przesłanki merytoryczne

(warunki zasadności wydania zarządzenia tymczasowego)

Celem nadrzędnym zabezpieczenia roszczenia jest zapewnienie jego realizacji w przyszłości. Dlatego niezbędne jest wstępne ustalenie, czy jest ono zasadne i czy zasługuje na udzielenie ochrony prawnej. Uwzględnienie tego wymagania przy określaniu przesłanek merytorycznych zabezpieczenia jest zatem rzeczą konieczną,

¹⁹ E. Wengerek: *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne — Komentarz*, Warszawa 1972, s. 12; *Kodeks postępowania cywilnego — Komentarz*, tom II, Warszawa, s. 1057 (W. Siedlecki).

²⁰ Jest to zmiana istotna, gdyż usunęła wątpliwości, jakie istniały dawniej co do skuteczności zarządzenia tymczasowego wydanego jednoosobowo, a nie przedstawionego następnie do zatwierdzenia. Por. Z. Łaguna: *W kwestii zabezpieczenia powództwa*, NP 1957, nr 4, s. 110; tenże: *Uwagi o zabezpieczeniu powództwa*, Pal. 1962, nr 12, s. 79.

²¹ Por. orz. SN z dnia 5.IV.1974 r. II CZ 42/74, OSNCP 1974, poz. 219; *Kodeks postępowania cywilnego (...)*, jw., tom II, s. 1054 (W. Siedlecki); E. Wengerek: *Postępowanie zabezpieczające i egzekucyjne (...)*, jw., s. 13; M. Piekarski [Postępowanie zabezpieczające (...), op. cit., s. 7] jest zdania, że objęcie postępowaniem zabezpieczającym także powództw o ustalenie i o ukształtowanie jest istotną innowacją wprowadzoną przez k.p.c. oraz że jest zgodne z potrzebami praktyki.

²² Więcej nawet, przy zawieszeniu procesu o alimenty wszczętego przed wytoczeniem sprawy o rozwód wydanie zarządzenia tymczasowego jest konieczne. Tak Sąd Najwyższy w orz. z dnia 14.VII.1966 r. III CZP 52/66, OSNCP 1967, poz. 9.

ale niełatwą. Na ogół przecież sąd podejmuje decyzję w kwestii zabezpieczenia przed wydaniem wyroku, a nawet niekiedy przed wszczęciem procesu. Oczywiście jest, że nie może mieć wówczas pewności, iż roszczenie jest zasadne. Z drugiej jednak strony trudno dopuścić możliwość zabezpieczenia powództwa wcale nie uzasadnionego lub budzącego od strony merytorycznej bardzo poważne wątpliwości.

Unormowania przyjęte w ustawodawstwach obcych można uznać za kompromisowe rozwiązanie powyższego dylematu. Na przykład w Republice Federalnej Niemiec warunkiem zabezpieczenia jest przeważające prawdopodobieństwo (*überwiegende Wahrscheinlichkeit*) zgłoszonego w postępowaniu rozpoznawczym żądania bądź istnienie odpowiedniego materialnoprawnego położenia powoda (*die materiell-rechtliche Rechtsposition*).²³ W Anglii powód powinien przekonać sędziego, że powództwo nie jest lekkomyślne albo dokuczliwe i że istnieją dostateczne podstawy do procesowania się.²⁴ W Szwajcarii podstawą dokonania zabezpieczenia jest wstępne wykazanie przez wierzyciela, że przysługuje mu zaskarżalne roszczenie i że są widoki na jego powodzenie (*Ansicht auf Erfolg*).²⁵ Również w Związku Radzieckim i w Niemieckiej Republice Demokratycznej wydanie zarządzenia tymczasowego zależy od uprzedniego, wstępnego rozpoznania sprawy głównej.²⁶

Stanowisko zajęte przez polskiego ustawodawcę pozostaje w zgodzie z przedstawioną wyżej tendencją. Zgodnie z przepisem art. 730 k.p.c. sąd może wydać zarządzenie tymczasowe pod warunkiem, że roszczenie, które ma być zabezpieczone, jest wiarogodne. Jest to podstawowa przesłanka merytoryczna zabezpieczenia powództwa. K.p.c. nie dopuszcza tutaj żadnych wyjątków. Badanie zasadności roszczenia procesowego jest zbędne jedynie wówczas, gdy sąd wydał już nieprawomocne orzeczenie w sprawie, dokonując tym samym pełnej i końcowej oceny zgłoszonego roszczenia.²⁷

Według poglądów występujących w literaturze przedmiotu uwiarygodnienie roszczenia jest możliwe przez podanie i uprawdopodobnienie okoliczności, które wskazują na jego istnienie,²⁸ przez uprawdopodobnienie roszczenia²⁹ bądź przez nabranie przez sąd przekonania o jego prawdopodobieństwie.³⁰ Wyrażono także opinie, że roszczenie jest wiarogodne również wtedy, gdy istnieje słuszna podstawa do przypuszczenia, iż ono przysługuje,³¹ oraz że uwiarygodnienie roszczenia polega na uprawdopodobnieniu jego zasadności.³²

Niezbędnym zatem warunkiem do uznania, że roszczenie zasługuje na wiarę, jest nabranie przez sąd przekonania, iż znajduje ono uzasadnienie w rzeczywistym stanie rzeczy, a sytuacja prawna wierzyciela upoważnia go do zgłoszenia żądania skonkretyzowania norm prawa cywilnego. Cały problem polega jednak na tym, jak

²³ D. Leipold: Grundlagen des einstweiligen Rechtsschutzes, Monachium 1971, s. 49.

²⁴ J. J. Walker: The English Legal (...), jw., s. 271.

²⁵ H. Sträubli, G. Messmer: Kommentar zur Zürcherischen Zivilprozessordnung, Zurich 1979, s. 232.

²⁶ Kommentarij k GPK (...), jw., s. 189; H. Kellner, J. Göhring, J. Kietz: Zivilprozessrecht (...), jw., s. 101.

²⁷ Zważyć należy, że w takiej sytuacji powód może skorzystać także z instytucji natychmiastowej wykonalności wyroku. Co więcej, jej przesłanki określone w przepisie art. 333 § 3 k.p.c. są bardziej liberalne od warunków zabezpieczenia.

²⁸ J. Korzonek: Postępowanie egzekucyjne i zabezpieczające — Część druga kodeksu postępowania cywilnego, tom II, Kraków 1934, s. 1345.

²⁹ Z. Hahn: Zarządzenia tymczasowe (Postępowanie zabezpieczające), Polski Proces Cywilny 1937, nr 3—4, s. 215.

³⁰ W. Berutowicz: Postępowanie cywilne (...), jw., s. 369.

³¹ E. Wengerek: Postępowanie zabezpieczające (...), jw., s. 17.

³² Kodeks postępowania cywilnego (...), jw., tom II, s. 1054 (W. Siedlecki).

silne ma być przekonanie sądu, w jakim stopniu ma on być utwierdzony w słuszności zabezpieczanego roszczenia. Pomocą w rozwiązaniu powyższego zagadnienia może być uświadomienie sobie, że w postępowaniu cywilnym rozróżnić można następującą hierarchię poziomów uzasadnienia określonego twierdzenia:

1. możliwość — występujące wątpliwości nie wykluczają w pełni prawdziwości głoszonego twierdzenia,
2. przypuszczenie — nie ugruntowane stanowisko pomimo możliwych wątpliwości,
3. prawdopodobieństwo — uzasadnione stanowisko mimo nie w pełni usuniętych wątpliwości,
4. wysokie prawdopodobieństwo — wszystkie istotne wątpliwości są usunięte,
5. pewność — wszystkie możliwe wątpliwości zostały usunięte.³³

Stosownie do przytoczonych poglądów przedstawicieli doktryny roszczenie procesowe uznamy za wiarogodne wtedy, gdy twierdzenia powoda będzie można umieścić pośrodku powyższej tabeli. Nie ulega przecieży wątpliwości, że trudno obdarzyć zaufaniem roszczenie, o którym wiadomo tylko, że nie jest oczywiście bezzasadne i nic poza tym. Z drugiej jednak strony nie można wymagać, aby sąd dokonywał tak wnikliwych ustaleń, jak przy wydawaniu wyroku. W przeciwnym razie wypaczeniu uległaby idea zabezpieczenia jako środka tymczasowej i szybko udzielanej ochrony prawnej, zwłaszcza w obliczu potrzeby prowadzenia żmudnego postępowania dowodowego.

Oczywiste jest, że dokładne ustalenie, czy twierdzenia powoda są wiarogodne, jest najczęściej utrudnione. Mamy przecieży na ogół do czynienia ze splotem wielu, trudnych do porównania czynników. W każdym razie swoistym miernikiem może być porównanie głoszonych twierdzeń z ich negacją. To znaczy, że roszczenie jest wiarogodne, jeżeli więcej okoliczności przemawia za słusznością takiego stanowiska niż za tezą przeciwną. Podobne stanowisko prezentuje Sąd Najwyższy, który w jednym z orzeczeń stwierdził: „Sąd w postępowaniu zabezpieczającym jest uprawniony oceniać wagę przesłanek uwiarogodniających roszczenie przez ich porównanie z przesłankami podważającymi produkowane przez stronę żądającą zabezpieczenia uprawdopodobnienie powództwa. Sąd przy ocenie, czy roszczenie jest wiarogodne, nie może także pominąć znajdującego się w aktach materiału podającego w poważną wątpliwość okoliczności mające uprawdopodobnić żądanie”.³⁴

Należy zważyć, że realizację powyższego postulatu znakomicie ułatwia przepis art. 737 k.p.c. przewidujący, że we wniosku o wydanie zarządzenia tymczasowego okoliczności uzasadniające żądanie zabezpieczenia muszą być tylko uprawdopodobnione. Wprawdzie istota uprawdopodobnienia polega na zwolnieniu od konieczności zachowania szczegółowych przepisów o postępowaniu dowodowym, ale następstwa takiego odformalizowania muszą mieć wpływ na wymagania, jakie można stawiać uzyskanym w ten sposób informacjom o faktach.³⁵

Drugą przesłanką merytoryczną zabezpieczenia powództwa jest obawa, że brak zabezpieczenia mógłby pozbawić wierzyciela zaspokojenia. Istnienie takiego warunku jest w pełni zrozumiałe, gdy zwróci się uwagę na cel instytucji zabezpieczenia, a także na konieczność uniemożliwienia wykorzystywania jej jako środka represji i szykany wobec dłużnika.

Kodeks postępowania cywilnego przewiduje następujące wyjątki zwalniające wierzyciela od potrzeby zachowania powyższego wymagania. Dotyczy to:

³³ K. Kuchinke, A. Schönke: Zivilprozessrecht, Karlsruhe 1969, s. 254.

³⁴ Orz. z dnia 20.IX.1961 r. 4 CZ 54/61, OSPIKA 1964, poz. 289.

³⁵ Szerzej o tym — M. Iżykowski: Charakterystyka prawna uprawdopodobnienia w postępowaniu cywilnym, NP 1980, nr 3, s. 71 i nast.

- a. wniosku o zabezpieczenie złożonego przez jednostkę gospodarki uspołecznionej (art. 737 § 3 k.p.c.),
- b. roszczenia o zapis, jeżeli testament przewiduje jego zabezpieczenie (art. 737 § 3 k.p.c.),
- c. roszczeń alimentacyjnych (art. 753 § 1, art. 754 k.p.c.),
- d. roszczeń o rentę należną z tytułu szkód na osobie, chociaż należy wówczas uprawdopodobnić, że bez zabezpieczenia wierzyciel byłby pozbawiony środków koniecznego utrzymania (art. 753 § 2 k.p.c.).

Ponadto, zgodnie z art. 10 ust. 2 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz. U. Nr 19, poz. 147), przy zabezpieczeniu roszczenia o uzgodnienie treści księgi wieczystej z rzeczywistym stanem prawnym nie jest wymagane uprawdopodobnienie, że roszczenie jest zagrożone.

Obowiązywanie powyższych wyjątków od ogólnej reguły wymienionej w przepisie art. 730 k.p.c. należy sobie tłumaczyć: z jednej strony — potrzebą szczególnej ochrony własności społecznej (wyjątek ze względów podmiotowych), a z drugiej — dążeniem do stworzenia ułatwień procesowych dla osób dochodzących środków utrzymania oraz roszczeń o zapis i uzgodnienie treści księgi wieczystej (wyjątki ze względów przedmiotowych). Poza tym sam charakter roszczeń alimentacyjnych i o rentę sprawia, że do zapewnienia pełnej realizacji przyszłego wyroku i dostarczania środków koniecznego utrzymania niezbędne jest bieżące płacenie przez pozwanego pewnych kwot pieniężnych. Jednorazowa spłata zaległych świadczeń po wydaniu wyroku nie zaspokoi przecież potrzeb, które kiedyś wystąpiły, lecz nie zostały zrealizowane.

Wydanie zarządzenia tymczasowego we wszystkich pozostałych sytuacjach możliwe jest tylko wtedy, gdy zachodzi obiektywnie istniejąca obawa pozbawienia wierzyciela zaspokojenia, znajdująca uzasadnienie w okolicznościach sprawy. Przyczyną powstania tej obawy muszą istnieć już w chwili składania wniosku, a najpóźniej w momencie orzekania. Nie wystarcza zatem podanie przez wierzyciela, że czuje się zagrożony możliwością podjęcia przez dłużnika pewnych działań, lecz należy dokładnie określić, z jakich przyczyn i w jaki sposób doszło do powstania obawy utraty zaspokojenia. Przyczyny te nie muszą być spowodowane zachowaniem się dłużnika. Decydujące jest zagrożenie przedmiotowe, a nie podmiotowe.⁸⁸

Jako przykłady zdarzeń zmniejszających mienie dłużnika w sposób zagrażający przyszłej egzekucji można podać wszelkie formy zbycia i obciążenia mienia w znacznych rozmiarach, trwonienie otrzymywanych wypłat, częstą zmianę miejsca pobytu, porzucenie miejsca zamieszkania, dłuższy wyjazd za granicę, nadmierną liczbę zaciągniętych zobowiązań, groźbę ogłoszenia upadłości. Także zdarzenia od dłużnika niezależne, np. długotrwała choroba, działania osób trzecich, stany świata zewnętrznego, mogą stanowić podstawę do domagania się zabezpieczenia, jeżeli wywołują obawę uszczuplenia w znacznym stopniu mienia należącego do dłużnika. W wypadku roszczenia niepieniężnego istotne znaczenie może mieć grożąca zmiana przedmiotu świadczenia, np. zmiana substancji rzeczy, jej zużycie się lub znaczna utrata wartości. Zaznaczyć należy, że fakt przewlekania przez dłużnika procesu, podnoszenia nieprawdziwych zarzutów czy zaprzeczenia autentyczności dokumentów nie może być uznany sam w sobie za zagrożenie sprawności przyszłej egzekucji. Również obawa powstania niepowetowanej nawet szkody, nie połączona z zagrożeniem egzekucji orzeczenia w sprawie, nie wystarcza do wydania zarządzenia tymczasowego.

⁸⁸ J. Korzonek: Postępowanie egzekucyjne (...), jw., s. 1346.

Potrzeba prowadzenia postępowania zabezpieczającego odpada z reguły wtedy, gdy wierzyciel dysponuje już tytułem egzekucyjnym. Nie dotyczy to jednak sytuacji, gdy zabezpieczenie ma obejmować świadczenia, których termin spełnienia jeszcze nie nastąpił (art. 730 § 3 k.p.c.). Świadczenia te nie mogą być zabezpieczone na okres dłuższy niż jeden rok (art. 730 § 2 k.p.c.), co dotyczy także przyszłych świadczeń alimentacyjnych i roszczeń o rentę z tytułu szkód na osobie.³⁷ Wydaje się, że obawy co do losów przyszłej egzekucji nie usuwa w pełni wyrok nieprawomocny, ale opatrzony rygiorem natychmiastowej wykonalności. Rygor ten bowiem często nie obejmuje wszystkich zasądzonych świadczeń. Dlatego sam fakt wydania orzeczenia natychmiast wykonalnego nie stanowi jeszcze przeszkody do uznania, że odpada potrzeba dokonania zabezpieczenia.

Potrzeba taka nie występuje na ogół wtedy, gdy dokonano zabezpieczenia w trybie karnoprocesowym. Chodzi o sytuację, gdy wytoczono i zabezpieczono powództwo adhezyjne stosownie do przepisów k.p.k., lecz następnie sąd odmówił przyjęcia powództwa lub zostawił je bez rozpoznania. Mogą tu wchodzić w rachubę także wypadki, gdy prokurator zabezpieczył roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej przestępstwem, a wierzyciel w procesie karnym roszczenia tego nie dochodził bądź też sąd nie zasądził odszkodowania z urzędu. W powyższych sytuacjach zabezpieczenie karnoprocesowe upada dopiero po upływie trzech miesięcy od daty uprawomocnienia się orzeczenia sądu karnego. Jeżeli jednak wierzyciel lub prokurator wytoczy odpowiednio powództwo przed sądem cywilnym przed upływem tego okresu, to zabezpieczenie pozostaje w mocy. Wynika to wyraźnie z brzmienia art. 252 k.p.c. Mamy wówczas do czynienia ze swoistą ewolucją zabezpieczenia karnoprocesowego w zabezpieczenie cywilnoprocowe, zbędne jest więc wtedy wydawanie nowego postanowienia w tej mierze.

Na zakończenie niniejszego opracowania należy zaakcentować, że jedną z ważniejszych zmian wprowadzonych przez nowy k.p.c. w zakresie postępowania zabezpieczającego jest możliwość wydawania zarządzeń tymczasowych nie tylko dla zapewnienia wierzycielowi uzyskania zaspokojenia, ale także dla zapewnienia skuteczności orzeczenia w sprawie. Chodziło tutaj o dopuszczalność zabezpieczenia w związku z orzeczeniem, które nie będzie się nadawało do egzekucji sądowej, ale wywierać będzie inne skutki prawne.³⁸ Dzięki temu nie ulega obecnie wątpliwości, że możliwe jest np. zabezpieczenie wniosku o ustanowienie drogi koniecznej, o zniesienie współwłasności czy powództw o ustalenie i o ukształtowanie. Co prawda w przepisie art. 730 § 1 k.p.c. mowa jest o „wykonalności orzeczenia”, ale niewątpliwie zostało ono użyte tutaj w nietypowym znaczeniu. O zaspokojeniu wierzyciela jest bowiem mowa w zdaniu pierwszym cytowanego przepisu. Jedyna sensowna interpretacja zdania drugiego przepisu art. 730 § 1 k.p.c. prowadzi więc do przyjęcia tezy, że mowa jest tam o wykonalności *sensu largo*, o wywieraniu wszelkich skutków prawnych, dla wywołania których orzeczenie zostało wydane, czyli po prostu — o skuteczności orzeczenia.³⁹

³⁷ Por. uchwałę SN z dnia 23.II.1982 r. III CZP 3/82, OSPIKA 1983, poz. 114 z glosą M. Iżykowski.

³⁸ M. Lisiewski: Nowy k.p.c., wkładka do Palestry 1965, nr 7—8, s. 91; Kodeks postępowania cywilnego (...) (w.), tom II s. 4054 (W. Siedlecki).

³⁹ Szczegółowe uwagi na temat znaczenia pojęć „wykonalność” i „skuteczność” zawarte są w pracy J. Krajewskiego: Skuteczność a wykonalność orzeczeń cywilnych, NP 1971, nr 4, s. 353 i nast. oraz w opracowaniu A. Międzyńskiego: Skuteczność orzeczeń w postępowaniu cywilnym, Prace Prawnicze. Zeszyt 67, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1974, s. 11 i nast.